

PALEOLİTİK TİPOLOJİ'DE TEMEL TERİM VE KAVRAMLAR

Paleolitik tipoloji, dünyadaki farklı Paleolitik buluntu yerlerinden ortaya çıkartılan taş ve kemik aletleri, tiplerle açıklanmış gruplar içine yerleştirmeye yönelik ve onları bir yandan tanımaya, öte yandan tanımlamaya olanak veren bir biçim ve işlev incelemesidir.

Bir endüstrinin herhangi bir evreye bağlanması, ancak tipolojinin doğru bir şekilde saptanmasıyla olur. Bunun için hem **“biçimsel tipoloji”** (typologie morphologique) hem de **“işlevsel tipoloji”** (typologie fonctionelle) çalışmalarını yapmak gerekir.

İşlevsel tipoloji, kullanım izlerinin araştırılmasına; biçimsel tipoloji ise stil araştırmalarına yöneliktir. Prehistorik insanın yaşam tarzı hakkında tam bir fikir edinebilmek için her iki tipoloji de bilmek gerekir. Bunların konuya yaklaşım amaçları birbirinden farklı olsa da, insanlık tarihinin başlangıcındaki bilinmeyenleri açıklamakta, biri ötekini tamamlar niteliktedir

İşlevsel tipoloji teknolojik düzey, biçimsel tipoloji ise kültürel ilişki ve değişim gibi kavramlar üzerine bilgi vermektedir. Biz bu derste daha çok **“biçimsel tipoloji”** üzerinde duracağız. Bu şekilde hiç değilse Paleolitik Çağ yontmataş verilerinin ana formları öğretilecektir. İşlevsel tipoloji de en azından biçimsel tipoloji kadar önemlidir. Ancak kullanım izlerine dayalı kesin ve güvenilir bir inceleme yapabilmek için bu alanda yetişmiş uzmanlar, gelişmiş laboratuvarlar ve mikroskop gibi teknik koşullar gereklidir. Ayrıca deneysel çalışmaların da yapılması gereklidir.

Paleolitik tipolojiyi kavrayabilmek için öncelikle tipoloji kavramının temelini oluşturan endüstri ve alet kavramlarını bilmek gerekir. Her şeyden önce insanın en eski kalıntılarında oluşan endüstri ve ona bağlı olarak ta alet kavramlarını kuramsal olarak ayırmak ve aralarındaki ilişkiyi belirlemek gerekir.

Yontmataş kültürleri açısından **“endüstri”**, Paleolitik insanın taş, kemik ve odundan yonttuğu düzeltili ya da düzeltilsiz yonga ve dilgileri, biçimlendirdiği aletleri, doğal biçimlerinden yararlanarak kullandığı nesnelere, vurgaç, yumru, çekirdek, işlik yeri artıkları ve döküntüleri, bir başka deyişle çeşitli kültür katmanlarından ele geçen tüm verileri kapsayan bir topluluktur.

Endüstri tanımında da görüldüğü gibi **“alet”**, endüstriyi oluşturan öğelerden yalnızca biridir. Ancak, diğer öğeler içinde seçkin bir yeri vardır. Yazılı belgelerin bulunmadığı çağları kapsayan Paleolitik Çağ'da, maddi izlerin ve insan uğraşısının yorumunda en güvenilir ve kalıcı belge taşlardan şekillendirilmiş aletlerdir. Bir toplumun kullandığı aletler, o toplumun gelişme

süreciyle bireylerinin düşünce yapısını kuşku götürmez bir biçimde ortaya koymakta ve olgulara ulaşmada en güvenilir belgeler olarak bilinmektedir.

Toplumsal bir ürün olan **alet**, **Paleolitik açıdan belirli bir ya da birden fazla işlevsel amaca yönelik olarak odun, kemik ve taştan değişik yöntemlerle şekillendirilmiş ve işlenmiş parçalardır.**

Aletin yapımı, insanın kendisini tanımlama yolunda kullandığı en önemli ölçütlerden biridir. Alet yapımının, insanı hayvanlardan ayıran ölçütlerden biri olduğunu vurgulamak üzere insan kendisi için **“homo faber”** (alet yapan insan) deyimini kullanmıştır. Çünkü aleti yapmak ya da kullanmak farklı iki ölçütü oluşturmaktadır. Nitekim büyük maymunların, özellikle şempanzelerin herhangi bir nesneyi alıp, onu bir amaç doğrultusunda kullandıkları bilinen gerçekler arasındadır. Bazı gözlem ve deneyimler sonucunda, örneğin; şempanzeler tarafından gerçekleştirilen küçük değişiklikler – bir dalın yapraklarından temizlenmesi gibi- bir yana bırakılacak olursa, gerçek anlamda alet yapımı bir insan etkinliğidir. Hayvanların doğa içindeki ilksel gereksinmelerini karşılayacak organları vardır. Oysa insan bu organlardan yoksundur. Yani herhangi bir ortamda, hiçbir donatımı olmaksızın yaşamlarını sürdürebilecek kadar gelişkin bir beden yapısına sahip değillerdir. Ancak buna karşın, çok karmaşık bir sinir sisteminin merkezini oluşturan büyük ve kapsamlı bir beyin yapıları vardır. Diğer hayvanların beden donatımları yerine geçecek olan bir beyin ve onun sinir sistemi üzerine yaptığı uyarı sonucunda insanın ellerine olan egemenliği ve el ile göz arasındaki ince işbirliği, alet yapımında değişmez bir etmeni oluşturmuştur.

Sir Grafton Elliot Smith ve Dorothy Davidson’dan esinlenen Gordon CHILDE, bu konuyu insanın görme duyusu açısından şöyle açıklıyor:

“Demek ki doğa insana gövdesine oranla oldukça büyük bir beyin yapısı sağlamıştır. Başka doğal bağışlar da aynı biçimde aynı amacı gerçekleştirmiştir. İnsanlar ve gelişim çizgimizin başındaki Atalarımız, iki gözle tek bir resim görürler, oysa öbür memeliler çift görürler. İki gözün algıladığı görüntüleri birleştiren odak gereği kas duyuları, nesnelere yakın ve düz göreceğimiz yerde, gerçek somut nesnelere (stereoskopik) görmemizi; uzaklık, yakınlık ve derinlik yargısını sağlar. Bu yetenek olmasa idi, alet yapımı için el ve parmakların becerisi yetersiz kalırdı. İnsanın en kaba EOLİT’ten, depremyazar (SİSMOGRAF) gibi en duyarlısına kadar türlü aletlerin yapılmasına olanak sağlayan, kusursuz, uyumlu, ancak bilinçaltına yerleşmiş el ve göz işbirliğidir. Böylesine bir işbirliği, sinir sisteminin çok nazık dengesi ve beyindeki yolların çetrefil bağıntısı sonucu oluşur”.

İnsanlığın ilk zamanlarında en ilksel gereksinmelere yanıt veren sade aletlerin, zaman akışı içinde daha iyiye ve karmaşığa doğru gelişmesi ve uzmanlaşması da tamamen kültürel bir

birikimin sonucudur ve öğreti yoluyla kuşaktan kuşağa geçerek evrimlenir. Her ne kadar insanlık çok kısa bir zamanda alet yapan bir soy haline geldiyse de, aletler uzun süre tekdüze bir yapı içinde kalmıştır. En basit bir alet bile, uzun deneyim, yanılma, başarısızlık, gözlem, akılda tutma ve akılda tutulan bazı izlenimlerin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak bilgi birikimi doyum noktasına ulaştıktan sonradır ki, aletlerdeki çeşitlilik ve uzmanlaşma yani evrimlenme hızlanmış ve daha küçük zaman birimleri içinde gittikçe artan bir teknolojik gelişme kaydedilmiştir. Gelişme ivmesi çok yüksek olan bu olguya şöyle bir örnek vermek, olayı somutlaştırmaktadır: Paleolitik teknoloji yerini yaklaşık 2 milyon yıl sonra Neolitik teknolojiye bırakmıştır. Oysa petrole dayalı bir teknoloji yerini 50 yıl sonra atom enerjisine dayalı bir teknolojiye bırakmıştır. Bu evrimlenme hızında rol oynayan etmenlerden biri de, hiç kuşkusuz ki, insanın ürettiği aletlerin bedeninden bağımsız olmaları ve zaman akımı içinde “alet üreten aletler”in geliştirilmesidir. Böylece aletler, daha uygun ve kullanışlı bir şekle dönüştürülmeye elverişli olmuşlardır.